

Te houden op dinsdag 18 januari 2005 voor het historisch genootschap Roterodamum in de Beurs te Rotterdam.

- 1 -

Dames en heren, goedenavond. Mijn naam is Hans van der Pauw.

U hebt in de aankondiging van deze lezing al een kort signalement van mij kunnen lezen. Ik ben per 1 januari 2001 door de gemeente aangesteld om de oorlogsgeschiedenis van Rotterdam te onderzoeken en hierover een boek te schrijven, dat volgens planning in de loop van 2006 zal verschijnen.

Als het goed is, heeft u over mijn werkzaamheden tot nu toe nog vrijwel niets vernomen. Ik heb in ieder geval mijn best gedaan om de publiciteit zoveel mogelijk uit de weg te blijven. Ik werk het liefst onopgemerkt en ongestoord stevig door, en ik had dat ook eigenlijk nog graag een tijdje zo gehouden, maar uw voorzitter Paul van de Laar heeft me op mijn plichten gewezen en geappelleerd aan mijn verantwoordelijkheidsgevoel, kortom hij is nergens voor teruggedeinsd om me hier te laten verschijnen.

Ik wil u vanavond graag het een en ander vertellen over de opdracht die ik van de gemeente gekregen heb, en - wel enigszins in verband daarmee - over het fenomeen herdenken, dat ons dit jaar weer nadrukkelijk te wachten staat. Mijn lezing wordt dus een soort twee-gangen-menu.

1. Allereerst de opdracht. In 1993 werd in opdracht van de gemeente Rotterdam een omvangrijk historisch onderzoek in gang gezet dat moest leiden tot een nieuwe, eigentijdse geschiedschrijving van de ontwikkeling van de Maasstad, vanaf haar ontstaan tot dicht bij de huidige tijd. Het resultaat zou in twee delen worden gepubliceerd.

Het eerste deel van deze geschiedschrijving, 'Stad in aanwas', dat de periode tot 1813 bestrijkt, verscheen in 1999. Het tweede deel, 'Stad van formaat', dat de ontwikkeling volgde vanaf het begin van de 19e eeuw tot halverwege de jaren zeventig van de 20e eeuw, naderde op dat moment zijn voltooiing. In de loop van 1999 werd echter het feit aangekaart dat de periode van de Tweede Wereldoorlog in het kader van deze geschiedschrijving slechts beperkt aan de orde zou kunnen komen. Dit leidde in november van dat jaar tot een motie in de gemeenteraad waarin op deze - overigens onvermijdelijke - beperking werd gewezen. Men was daarbij van mening dat de Tweede Wereldoorlog in de geschiedenis van Rotterdam een bijzonder belangrijke rol heeft gespeeld - letterlijk werd gesteld: "dat het bombardement op 14 mei 1940 de geschiedenis van onze stad een dramatische wending heeft gegeven."

Vanuit die overweging werd besloten dat het gerechtvaardigd was dat er een aparte wetenschappelijke studie zou komen naar de periode van de Tweede Wereldoorlog. Het eindproduct van die studie moest een boek te zijn dat voor een breed publiek toegankelijk zou zijn en dat de lezer, zoals het werd gesteld, zou kunnen prikkelen tot verder nadenken en eigen onderzoek.

2. Alweer een boek over Rotterdam in oorlogstijd ? Dat is misschien de eerste gedachte die bij u opkomt, zeker in dit gezelschap, waarin, naar ik aanneem, wel enig zicht bestaat op de enorme omvang van de historische publicaties over Rotterdam. Alweer zo'n oorlogsboek dus?

Inderdaad zijn er in de afgelopen zestig jaar vele tientallen boeken verschenen over Rotterdam in oorlogstijd en over onderdelen van die geschiedenis - de honderden artikelen in kranten en tijdschriften laat ik dan nog buiten beschouwing. Veel van die boeken bevatten verslagen van persoonlijke belevenissen, of zijn geschreven vanuit een persoonlijk perspectief. Dergelijke boeken zijn soms als bron bijzonder waardevol, en boeiend bovendien. Maar meestal bieden ze geen bredere beschouwing van de oorlogsgeschiedenis en geen analyses.

Bij boeken die dat wél doen, en dat zijn er al aanzienlijk minder, blijkt het helaas bijna altijd te ontbreken aan een behoorlijke annotatie, waardoor de inhoud ervan niet op zijn juistheid kan worden getoetst. Deze boeken beantwoorden daardoor niet aan belangrijkste eis die aan een wetenschappelijke studie gesteld moet worden, namelijk controleerbaarheid. Dat betekent overigens allerminst dat zich onder deze boeken geen uitstekende werken bevinden, die op uitvoerig en degelijk onderzoek gebaseerd zijn.

Hoe belangrijk die controleerbaarheid van historische publicaties is, blijkt vooral uit de talrijke speculaties en misvattingen die in de loop der jaren over sommige onderwerpen zijn ontstaan. In de meeste gevallen speelt daarbij onbekendheid met de historische bronnen een rol. Maar in enkele andere gevallen - en dat is veel kwalijker - wordt het de kritische lezer gaandeweg duidelijk, dat sommige conclusies die als wetenschappelijke feiten worden gepresenteerd, in werkelijkheid vooral ingegeven zijn door subjectieve beweegredenen, met name door emoties. Het mag dan de schijn hebben dat er onbevooroordeeld onderzoek is verricht, maar in werkelijkheid stond de uitkomst, of althans de teneur daarvan, al op voorhand vast en is er naar die uitkomst toegewerkt.

Het meest in het oog springende voorbeeld daarvan zijn een aantal theorieën over het bombardement van Rotterdam en over het verraad door NSB'ers en andere handlangers van de vijand tijdens de Meidagen, die in diverse publicaties uiteen zijn gezet. In deze theorieën wordt de monsterlijkheid van de vijand centraal gesteld en dat maakt al bij voorbaat een onbevooroordeelde en goed afgewogen verklaring onmogelijk.

Welke eis moet dus allereerst gesteld worden aan een nieuw boek over Rotterdam in oorlogstijd? Naar mijn mening is dat, dat het boek zoveel mogelijk berust op authentieke bronnen en dat die bronnen ook adequaat vermeld en zonodig toegelicht worden, waardoor ze controleerbaar worden. Niet minder belangrijk is, dat die bronnen kritisch maar tegelijkertijd ook zonder vooroordelen tegemoet worden getreden. Zo moet een boek ontstaan waarin een accurate en genuanceerde geschiedschrijving leidt tot een betrouwbaar beeld van verschillende aspecten van Rotterdam in oorlogstijd en waarin bovendien een solide fundament wordt geboden voor verder onderzoek.

3. De richting van het onderzoek. Waar gaan we het in het boek over hebben? Dat lijkt misschien een simpele vraag: over Rotterdam in oorlogstijd natuurlijk. Maar de keerzijde van die vraag is heel wat minder eenvoudig: wat laten we dan allemaal buiten beschouwing? Welke onderwerpen en aspecten moeten er noodgedwongen terzijde gelaten worden om andere, meer essentiële onderwerpen binnen vijf jaar degelijk te kunnen onderzoeken? Hier moesten onvermijdelijk keuzes worden gemaakt.

Twee belangrijke criteria stonden bij de keuze van de onderwerpen voorop.

- Ten eerste: die onderwerpen moesten zoveel mogelijk specifiek Rotterdams zijn - onderwerpen dus waarin de stad zich van andere steden onderscheidde en waarin het eigene van de stad naar voren zou komen.

- En ten tweede: er mochten geen onderwerpen buiten de boot vallen die zó belangrijk waren, dat het weglaten ervan een ernstige vertekening van het totale beeld van Rotterdam in oorlogstijd tot gevolg zou hebben.

Na een eerste verkenning van het onderwerp 'Rotterdam in de Tweede Wereldoorlog' in de breedste zin, heb ik besloten het onderzoek richting te geven door vooral uit te gaan van het proces van omvangrijke verwoesting en onttakeling dat de stad tijdens de oorlog heeft ondergaan, en het streven naar herstel en vernieuwing dat daarop het antwoord was. Dát is immers waarin Rotterdam zich onderscheidt van de meeste andere Nederlandse steden in oorlogstijd. Daarbij komt, dat deze aspecten van de oorlogsgeschiedenis de naoorlogse ontwikkeling van de stad in belangrijke mate hebben bepaald. Deze invalshoek komt dan ook bij uitstek tegemoet aan de richting waarin de gemeente zich het project had gedacht.

Het gaat bij deze ingrijpende processen van vernieling en afbraak versus herstel en vernieuwing overigens zeker niet alleen om de materiële stad, dus om de verwoesting en wederopbouw van gebouwen e.d., maar ook om onder meer de politieke en maatschappelijke kanten van de zaak, zoals de komst van een Duits bewind en een stadsbestuur van NSB'ers, het verval van de samenleving tijdens de hongervinter en de gevolgen van dat alles voor de stadsbevolking. Meer nog, deze stadsbevolking neemt in het boek een centrale plaats in.

Hoe onderging die bevolking de gebeurtenissen en ontwikkelingen tijdens de oorlogsjaren? Hoe gereageerde zij op de veranderende omstandigheden die oorlog en bezetting met zich meebrachten? Wat waren haar verwachtingen over het oorlogsverloop, haar angsten voor bombardementen, represailles en ander onheil? En hoe probeerde zij het hoofd boven water te houden? Naast de zakelijke beschouwing en analyse van de loop der gebeurtenissen krijgt de menselijke kant van de geschiedenis dus alle aandacht.

De aandacht voor de bevolking richt zich overigens niet alleen op het deel dat anti-Duits was - of dat beweerde te zijn - maar ook op de NSB'ers en de nationaal-socialistische leden van het stadsbestuur. Ook zij maakten deel uit van de bevolking, een beeldbepalend deel zelfs, en het zou onvolledig en onredelijk zijn om hen niet op dezelfde kritische maar onbevooroordeelde wijze aan bod te laten komen. Sterker nog, het marginaliseren en bij voorbaat veroordelen van dit deel van de bevolking belemmert een goede uiteenzetting en een beter begrip van de geschiedenis.

Het is misschien interessant als ik op dit aspect - goed versus fout - wat nader inga.

4. [Goed versus fout.] In de meidagen van 1940 heeft de Duitse agressor binnen vijf dagen korte metten gemaakt met de Nederlandse weerstand. Dat was voor heel Nederland moeilijk te verteren. En het is aanleiding geweest voor bijzonder hardnekkige theorieën, die alle in wezen neerkomen op één ding: vals spel. Als de Duitsers geen vals spel gespeeld hadden, bijvoorbeeld door gebruik te maken van een zgn. 'vijfde colonne' van verraders en handlangers, of door een bombardement uit te voeren dat, naar men meende, in strijd was met het oorlogsrecht - een 'terreurbombardement', zoals dat door sommigen wel benadrukt wordt - dan was het hun nóóit gelukt Nederland op de knieën te krijgen. Of in ieder geval niet zo beschamend snél.

Voor Rotterdam komt daarbij, dat de bewoners door het grote bombardement van 14 mei 1940, maar vooral door de felle en omvangrijke branden die daarna uitbraken, van hun vertrouwde binnenstad beroofd werden. Dat de nietsontziende kaalslag die in de maanden daarna werd uitgevoerd de stad een minstens even groot onherstelbaar verlies aan waardevolle bebouwing heeft berokkend, laat ik nu even buiten beschouwing.

Geen wonder dus, dat de meeste Rotterdammers een diepe wrok koesterden tegen de Duitsers, die hun dit hadden aangedaan. Al werd die weerzin waarschijnlijk nog overtroffen door hun afkeer van de NSB'ers, die, zo werd het althans doorgaans gezien, nota bene nog aan de kant van die Duitse vernielers en bezetters gingen staan óók.

Deze sentimenten hebben ál te lang een meer evenwichtige kijk op de stadsgeschiedenis in de weg gestaan. Dat heeft niet alleen zijn weerslag gehad op de theorieën en verklaringen rond bijvoorbeeld het bombardement van mei 1940, maar ook op de visie ten aanzien van bijvoorbeeld het nationaal-socialistische stadsbestuur. Ik zal daar in het kort wat meer over vertellen, aan de hand van twee voorbeelden van zogenaamd 'foute' bestuurders: namelijk ir. Müller en dr. Völckers.

[Müller] Allereerst ir. Müller. Bij het uitbreken van de oorlog was de liberaal mr. P.J. Oud burgemeester van Rotterdam. Oud was hier in 1938 als burgemeester aangesteld. Voordien was hij minister van Financiën geweest. Oud was een man van formaat en een uitstekend bestuurder. Zijn houding tegenover de bezetter en de NSB was echter zodanig afwijzend, dat hij in oktober 1941 als burgemeester plaats moest maken voor een NSB'er: ir. Müller.

Nu kan men van NSB'ers denken wat men wil, maar Müller was ontegenzeggelijk een milde, bedachtzame en welwillende man, die het beste met de stad en haar bevolking voorhad. Zijn macht tegenover de Duitsers was echter beperkt, en tegen hun maatregelen kon hij niet lijnrecht ingaan. Maar niettemin zag hij wel kans om in veel gevallen een belangrijke bemiddelende en matigende rol te spelen. Ook heeft hij bijvoorbeeld in de hongerwinter belangrijke initiatieven genomen ten behoeve van de voedselvoorziening van Rotterdam.

Door het respect dat Müller bij de Duitsers genoot en de goede contacten die hij in nationaal-socialistische kring bezat, slaagde hij er meermalen in de schade die Duitse maatregelen aan de stad en de bevolking dreigden toe te brengen te beperken of af te wenden. Een man als Oud zou daar onder dezelfde omstandigheden naar mijn overtuiging níet in geslaagd zijn, om de eenvoudige reden dat hij daartoe de contacten en het aanzien bij de Duitse instanties miste. Müller heeft voor de Rotterdammers ongetwijfeld méér kunnen bereiken.

[Völckers] In nog sterkere mate geldt dit voor de man die door Rijkscommissaris Seyss-Inquart was aangesteld als zijn gemachtigde - of 'Beauftragte' - voor de stad Rotterdam, dr. Völckers. Völckers was voor de oorlog in Bremen wethouder van havenzaken geweest, en hij was daardoor met deze materie en met Rotterdam als havenstad goed bekend. Hij heeft zich als 'Beauftragte' ook steeds zoveel mogelijk opgesteld als verdediger en pleitbezorger van de belangen van de Maasstad. Dit wekte meermalen de wrevel op van de Duitse autoriteiten, die geërgerd vaststelden: bij Völckers komt op de eerste, tweede en derde plaats Rotterdam, dan lange tijd niets en vervolgens eindelijk Duitsland.

Völckers heeft niet nagelaten om keer op keer bij de Rijkscommissaris of de Wehrmacht zijn nek uit te steken om het belang van Rotterdam te verdedigen, hoewel ook zijn macht daartoe beperkt was. Toch heeft hij door zijn inzet belangrijke resultaten kunnen boeken. Zo heeft hij kunnen bereiken dat de volledige vernieling van de Rotterdamse havens, die de Duitsers in september 1944 wilden uitvoeren, in hoofdzaak beperkt is gebleven tot de havens op Zuid en dat de nutsbedrijven voor verwoesting gespaard werden.

Enkele maanden later heeft hij met klem geprotesteerd tegen de voorgenomen grote razzia van november 1944. En toen die razzia toch werd doorgevoerd, heeft hij zich ingespannen om zoveel mogelijk mannen van wegvoering vrijgesteld te krijgen. Vervolgens heeft hij een hulpactie voor de weggevoerde mannen op touw gezet. En tijdens de hongerwinter is hij er door vasthoudendheid in geslaagd althans nog een deel van het transport van voedsel naar en binnen Rotterdam gaande te houden. Dit om slechts enkele voorbeelden van Völckers' inzet te noemen.

Völckers heeft tijdens en na de bezetting ook altijd het respect en vertrouwen behouden van de anti-Duitse Rotterdamers met wie hij in zijn functie te maken kreeg, zoals burgemeester Oud en de leidende figuren op economisch en maatschappelijk gebied. Maar ook de gewone Rotterdamse burgers waren hem niet kwaad gezind. Toen hij na de oorlog als lid van de Duitse bezettingsmacht gearresteerd was en op de Noordsingel vastzat, werd de bevolking via de dagbladen opgeroepen om eventuele klachten tegen hem in te dienen. Het resultaat was nul. In de krant verscheen toen een artikel onder de kop "Niemand heeft iets tegen Dr. Völckers". Daarin stond onder meer te lezen: "Men meende, dat men met dezen man nog wel een appeltje te schillen zou hebben. Er werden ijverig dossiers doorgebladerd, doch men vond eigenlijk niets wat men dezen Duitscher ten laste zou kunnen leggen."

Dit waren slechts twee voorbeelden om te illustreren dat het denken in termen van 'goed' en 'fout' een genuanceerde beeldvorming in de weg kan staan. Het klinkt in het licht van de verschrikkingen die tijdens de oorlog zijn aangericht misplaatst om te zeggen dat Rotterdam met mensen als Müller en Völckers zo slecht nog niet af was. Zij waren immers beide nationaal-socialisten. Misschien moeten we het er daarom maar op houden dat de wijze waarop zij hun ambt hebben uitgeoefend 'een geluk bij een ongeluk' was. De oorlog is wat dat betreft nog altijd niet helemaal voorbij en een Dr. Völckersdreef zie ik hier voorlopig nog geen nieuwe vinx-locatie doorsnijden. Maar wie weet wat er in de toekomst ligt. Er zijn in deze merkwaardige stad wel standbeelden opgericht voor mindere goden.

Dat brengt mij op de tweede gang van ons menu: het fenomeen 'herdenken'.

5. [Herdenken.] Nu we weer een herdenkingsjaar ingaan, en ik hier voor u geroepen ben om aan het inluiden daarvan een bijdrage te leveren, moet mij namelijk iets van het hart.

Ik wil mij morgenochtend onder het scheren recht in de ogen kunnen kijken, zonder te denken: jammer, Hans, een gemiste kans. Je hebt je kritiekloos laten gebruiken voor de opmaat van wat misschien weer een herdenking wordt zoals we die vrijwel altijd meemaken: een met veel plechtigheden en ceremonieel omklede vertoning, waarbij de gevallenen trouw herdacht worden, maar waarbij we ons vooral prettig willen voelen; een herdenking die de collectieve gedachten die over de oorlog bestaan, bevestigt, en waarbij wij ons als nazaten van de winnende partij nog aangenaam kunnen warmen aan het nagloeien van de strijd tussen goed en kwaad, die uiteindelijk geheel verdiend in 'ons' voordeel is beslecht en waarbij de prima houding van de goede vaderlanders nog tot in lengte van dagen op ons afstraalt.

Dat is wat ik zou willen noemen, de comfortabele manier van herdenken. De oude, vertrouwde mythes worden weer eens prettig bevestigd. Soms krijgen ze zelfs een nieuw verfje, of een motto, opdat we er nog wat van kunnen opsteken. Maar onderwijl komen wij jaar na jaar steeds verder van het verleden af te staan. Wat zich werkelijk heeft afgespeeld, wordt vervangen door een constructie waar we gezamenlijk comfortabel mee uit de voeten kunnen - dat was onmiddellijk na de oorlog al het geval en dat is er mettertijd niet beter op geworden. Het heroïsche karakter van de stad wordt benadrukt: de stad die door de vijand misdadig verwoest werd, maar die door de stoere werkkraft van de stadsbevolking weer als een feunix uit haar as herrees. Dat streelt ons ego en het doet de promotie van de stad ook geen kwaad.

Maar al te vaak krijgt herdenken op deze manier iets zelfgenoegzaams. Daarbij voelen we ons geborgen in een grote groep gelijkgestemde mensen. Tijdelijk vallen de alledaagse tegenstellingen weg - voor zover we althans als wasechte autochtone Rotterdammers onder elkaar zijn. We koesteren de herinnering aan een oude gezamenlijke vijand en aan gezamenlijk doorstane gevaren, ontberingen en ellende, waar we met z'n allen toch maar mooi bovenop gekomen zijn. En kijk nu eens! Een wereldhaven van formaat! Een dergelijke manier van herdenken heeft onmiskenbaar iets van een collectieve zelfbevrediging.

Een historicus die zichzelf serieus neemt, kan in die comfortabele vorm van herdenken niet kritiekloos meegaan. Ik betwijfel dan ook of men er verstandig aan heeft gedaan mij hier uit te nodigen. Maar, het spijt mij, ik ben er nu eenmaal, en ik zal doen wat ik mijn plicht acht. Ik zal bij wijze van voorbeeld enkele nuancerings in het zelfbeeld van de stad aanbrengen, in de hoop het herdenken deze keer wat bij te buigen in de richting van iets meer kritische zelfbezinning.

Goed. We moeten nu dan eerst even door de zure appel heen bijten, maar maakt u zich geen zorgen, ik eindig opgewekt en constructief.

#1 Het eerste voorbeeld. Op 19 januari 1948 ontving de toenmalige burgemeester van Rotterdam, mr. P.J. Oud een telegram met de volgende tekst:

"TELEGRAM VAN HARE MAJESTEIT DE KONINGIN.

HET IS MIJ EEN BIJZONDERE VOLDOENING U MIJNHEER DE BURGEMEESTER MEDE TE DELEN, DAT IK HEDEN HET BESLUIT TEKENDE TOT TOEVOEGING AAN HET WAPEN VAN ROTTERDAM VAN DE WOORDEN STERKER DOOR STRIID, ALS HERINNERING, OOK VOOR HET NAGESLACHT, AAN DE MOED EN DE KRACHT WAARMEDE DE BEVOLKING VAN ROTTERDAM ALLE BEPROEVINGEN VAN DE OORLOG HEEFT GEDRAGEN EN HET BELANGRIJKE AANDEEL, DAT ZIJ GENOMEN HEEFT IN DE BEVRIJDING DES VADERLANDS. WILHELMINA"

Dat was natuurlijk heel vriendelijk en genereus van Hare Majesteit. En heel prettig voor Rotterdam. En met name voor de Rotterdamse bevolking. Die kon zo'n opsteker best gebruiken in een tijd die 'de wederopbouw' heette, d.w.z. een tijd waarin de wederopbouw van de havens en industrieën alle voorrang kreeg, terwijl de stadsbewoners met grote woningnood te kampen hadden, en tal van gezinnen op zolders en in kelders moesten wonen. Sterker door strijd...

Inderdaad heeft de Rotterdamse bevolking tijdens de oorlog - en ook in de jaren daarna - veel beproevingen moeten doorstaan, maar het belangrijke aandeel dat zij volgens de vorstin zou hebben gehad in de bevrijding des vaderlands, heb ik tot mijn spijt niet kunnen achterhalen.

'Sterker door Strijd' mag dan heroïsch klinken, maar zó strijdvaardig is het overgrote deel van de Rotterdamse bevolking tijdens de bezetting nu óók weer niet geweest.

Een ontvullend voorbeeld is de wijze waarop zij zich bij de grote razzia van november 1944 volledig liet intimideren. Massaal leverden de mannen zich uit om te worden weggevoerd. Dat werd door de aangenaam verraste Duitsers geprezen als een 'erstaunliche Meldungsfreudigkeit'. Maar door de illegaliteit werd dit gedrag in alle toonaarden als lafheid verkettert. Het verzet in Rotterdam stuurde een telegram naar de Nederlandse regering in Londen, waarin het verzocht Radio Oranje voortaan nooit meer te laten spreken over de "goede kwaliteiten van ons volk".

Over die strijdvaardigheid past dus wel enige bescheidenheid. Als men in de Rotterdamse bevolking met betrekking tot haar houding tijdens de oorlog collectief iets wil prijzen, dan komen daarvoor eerder haar uithoudingsvermogen en haar veerkracht in aanmerking.

#2 Voor het feit dat de bevolking zich indertijd massaal liet intimideren zijn wel oorzaken aan te geven en men kan er ook nog wel begrip voor opbrengen. Veel kwalijker was - en dat is mijn tweede relativerende voorbeeld - dat er tijdens en vooral na diezelfde razzia op grote schaal mannen verraden zijn die waren ondergedoken om aan wegvoering te ontkomen. Dat gebeurde meestal uit pure afgunst, door vrouwen wier mannen zich wél gemeld hadden, of die opgepakt waren, terwijl hun buurman, of die aap van een jongen van de overkant nog gewoon thuis zat, of zich in de kelder of op zolder schuilhield. Mensen hingen uit de ramen en riepen naar de Duitse soldaten wáár er nog mannen ondergedoken zaten. Het aantal verraadbrieven dat aan de Duitse instanties en aan de burgemeester gestuurd werd, liep in de honderden. En voor het politiebureau Sandelingenplein stond daags na de razzia een lange rij Rotterdammers, die allemaal ondergedoken buurtbewoners kwamen aanbrenge. Dit omvangrijke verraad heeft het blazoen van Rotterdam lelijk besmeurd. Laten we onszelf bij het herdenken dus niet ál te uitbundig op de borst slaan.

#3 Omdat ook voor nuanceringen geldt dat driemaal scheepsrecht is, zal ik u nog een derde en laatste voorbeeld geven: het optreden van de bevolking na verschillende bombardementen. Rotterdam is tijdens de oorlog vele malen door bombardementen getroffen. De zwaarste en meest rampzalige van die bombardementen hadden plaats in mei 1940, door de Duitsers, en maart 1943, door de Amerikanen.

Algemeen wordt de onderlinge hulpvaardigheid van de Rotterdammers na deze bombardementen genoemd. En daarvoor is ook alle reden. Velen waagden hun leven om mensen uit het puin te bevrijden en om slachtoffers uit de brandende straten weg te halen. Velen hielpen de bewoners van halfvernieelde of door brand bedreigde woningen met het in veiligheid brengen van hun huisraad, of boden onderdak aan uitgebombardeerde stadgenoten. Terecht denken we daaraan graag met waardering terug.

Er waren er echter ook velen die niets deden, of die op de chaos afkwamen om er zich uit sensatiezucht aan te vergapen. Vanuit Den Haag werden in de dagen na het grote bombardement van 14 mei 1940 zelfs speciaal busreizen gearrangeerd om de verwoestingen in Rotterdam te gaan bekijken. Ramptoerisme in optima forma. Dat past al minder in het beeld waarmee we vertrouwd zijn. Maar dat er ook nog heel wat Rotterdammers waren, die, zelfs terwijl de hulpverlening nog in volle gang was, zich niet hebben ontzien om in de getroffen stadsdelen op aanzienlijke schaal te plunderen en zich het huisraad en andere bezittingen van hun getroffen stadgenoten toe te eigenen, blijft maar al te vaak onvermeld. En zeker bij herdenkingen.

U ziet aan de hand van dit kleine aantal voorbeelden al, dat de geschiedenis vele kanten heeft. Meer kanten dan waar men bij een herdenking nu direct om verlegen zit.

De geschiedenis is een uitgestrekt en grotendeels vrij onherbergzaam en moeilijk begaanbaar gebied. De meest ondoordringbare delen zijn zelfs nog nauwelijks verkend of in kaart gebracht. In vergelijking daarmee is de collectieve mythe een aangenaam en overzichtelijk tuintje, zorgvuldig aangeplant met wat men fraai en wenselijk vindt, van lastig onkruid ontdaan en van alle gemakken voorzien.

Wat is daar mis mee? Dit: die comfortabele collectieve mythe zorgt wel voor een prettige consensus, maar ze biedt slechts zelfgenoegzaamheid en brengt ons geen stap verder. Veel zinvoller is het, als ook de keerzijden en de schaduwkanten van onze geschiedenis wat meer belicht zouden worden. We gaan onze stadgenoten in oorlogstijd dan misschien wel wat minder heroïsch zien, maar wel meer genuanceerd en meer waarheidsgetrouw.

Dat is winst. Het vergroot ons inzicht, het leidt tot een eerlijker kijk op de geschiedenis en het brengt herdenken terug tot meer reële proporties. We moeten niet bang zijn om naast de respectabele episodens uit onze geschiedenis ook de zwakheden en fouten onder ogen te zien. Pas dan geven we ons inderdaad ten volle rekenschap van ons verleden, zoals Huizinga het formuleerde.

Wanneer we ons bezinnen op ons verleden, worden we uiteindelijk ook geconfronteerd met onze eigen tijd en met onszelf. Zo'n kuurtje zelfbezinning doet niemand kwaad. En als dat dan mag leiden tot wat meer zelfkennis en relativering van het eigen gelijk, en tot wat minder eigendunk en zelfoverschatting, hebben we onszelf weer een beetje beter toegerust voor ons eigen handelen in de toekomst en voor de manier waarop we - zeker in een multiculturele stad als Rotterdam - met onze medemensen omgaan. Een beter effect kan herdenken nauwelijks hebben.

Ik dank u wel.